

Соколи Іван Іванович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту Національного університету «Одеська політехніка»

Близнюк Олександр Васильович, аспірант кафедри менеджменту, бізнесу і адміністрування, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Гребейникова Наталія Анатоліївна, асистент кафедри економіки промисловості, Одеський національний технологічний університет

Хачатурянц Яна Вікторівна, здобувачка бакалаврського рівня Національного університету «Одеська політехніка»

Краснюк Анастасія Василівна, здобувачка бакалаврського рівня Національного університету «Одеська політехніка»

Sokoly Ivan, Doctor of Science in Economics, Professor, Professor of the Department of Management, Odesa Polytechnic National University, <https://orcid.org/0000-0002-5068-5330>

Bliznyuk Oleksandr, PhD student of Management, Business and Administration Department Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, <https://orcid.org/0009-0006-7133-2813>

Hrebeinykova Nataliia, Assistant of the Department of Industrial Economics, Odessa National University of Technology, <https://orcid.org/0009-0008-6212-8129>

Khachaturyantz Yana, Bachelor, Odesa Polytechnic National University

Krasnyuk Anastasia, Bachelor, Odesa Polytechnic National University

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ ВОЄННОГО СТАНУ CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF MANAGEMENT OF THE MARITAL STATE ECONOMY

Соколи І. І., Близнюк О. В., Гребейникова Н. А., Хачатурянц Я. В., Краснюк А. В. Концептуальні основи управління економікою воєнного стану. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 4. С. 395 – 402.

Sokoly I., Bliznyuk O., Hrebeinykova N., Khachaturyantz Y., Krasnyuk A. Conceptual foundations of management of the marital state economy. *Ukrainian journal of applied economics and technology*. 2024. Volume 9. № 4, pp. 395 – 402.

Стаття присвячена аналізу основних засад і принципів управління економікою в умовах воєнного стану. Розглянуто ключові аспекти та взаємозв'язок політики, економіки та критичних вимог держави під час збройного конфлікту. Розкрито вимоги суспільства та держави до функціонування національної економіки в умовах війни, а також принципи їх узгодження з реальними можливостями вітчизняних продуктивних сил. Обґрунтовано складові, що забезпечують ефективне функціонування в умовах воєнного стану. Визначено і обґрунтовано складові, що забезпечують ефективне функціонування економічної системи в умовах оборонних потреб. Досліджено функціональну та відтворювальну структуру військової економіки, що є сукупністю елементів, спрямованих на забезпечення обороноздатності країни. Зазначено, що у сучасних умовах актуальним є формування військово-економічної концепції, а саме економічних можливостей і вимог до забезпечення економіки держави під час війни, а також державної стратегії воєнної безпеки України, економічного обґрунтування заходів та принципів, яких необхідно дотримуватись для забезпечення ефективності.

Ключові слова: економічне управління оборонними потребами, військова національна економіка, продуктивні сили держави, воєнний стан, економіка України під час війни.

The article analyzes the basic foundations and principles of economic management under martial law. The essence of the interrelationship between politics and the economy and the critical requirements of the state in the conditions of war is revealed. The requirements of the society and the state to the national economy in the conditions of war and the principles of their adequate correspondence with the real capabilities of domestic productive forces are highlighted. The basic categories and methodology of economic management under martial law are characterized. The components that ensure the effective functioning of the economic system in the conditions of defense needs are defined and substantiated. The functional and reproductive structure of the military economy is a set of elements aimed at ensuring the country's defense capability. The functionality includes planning, organization, management, and control over the use of resources. It covers such areas as the production of military equipment, the supply of weapons, the logistical support of military formations, and the mobilization of resources in crises. The reproductive structure is responsible for the constant renewal and development of the resource base necessary for the functioning of the military economy. Innovative technologies contribute to the modernization of the defense complex and the training of personnel potential for work in the military-industrial sphere. The connection between the research components is a key factor in the stability of Ukraine's military economy. The functional structure ensures the practical implementation of the tasks assigned to the defense sector, while the reproductive structure creates conditions for the long-term maintenance of the defense potential. Thus, their harmonious interaction contributes to the achievement of strategic goals of national security. It is noted that in modern conditions, the formation of a military-economic concept is relevant, namely, the economic opportunities and requirements for ensuring the economy of the state during the war, as well as the state strategy of military security of Ukraine, the economic justification of measures and principles that must be followed to ensure effectiveness.

Key words: economic management of defense needs, military national economy, productive forces of the state, martial law, Ukraine's economy during the war.

Вступ

Взаємозв'язок війни та економіки належить до фундаментальних взаємозв'язків науки. Хід і результати війни, перемоги, поразки держав визначаються різними чинниками, серед яких вирішальне значення має економічний фактор. Економіка держав спричиняє вирішальний вплив на перебіг суспільного прогресу та визначає його розвиток, не зважаючи на значний вплив політичних та інших факторів. Вивчення цього взаємозв'язку має важливе методологічне значення у відповіді на питання: «Які джерела війни?», «Чи можна виключити війни із життя людського суспільства?». Пізнання законів взаємозв'язку дозволяє сформулювати теоретичну основу правильного визначення вимог стратегії до економіки та сформулювати основні напрями їх реалізації.

Теоретико-методологічні засади визначення концептуальних основ управління економікою в умовах воєнного стану ґрунтуються на дослідженнях таких вітчизняних і зарубіжних науковців: Альберта М., Аслунда А.[7], Буркинського Б.В., Боярчука Д.[2], Богдана Т. [3], Віханського О.С., Гейця В.М., Ламбена Ж-Ж., Мескона М.Х., Озерова Г.М., Ревюк Н.В., Залозної В.А., Стрікленда А.Дж., Томпсона А.А., Троніна Ю.М., Мієринь Л.О., Хана Д., Лагоша Б.А., Лапуста М.Г., Хедоурі Ф., Маркова М.Я., Бішона Р.Х., Дорфа Р.К., Клейнера Р.С., Рушневської Л.О., Шапиро В.Д., Шевчува А. [8] та багатьох інших [10-16].

Формулювання цілей статті

Сучасні комунікації ускладнюються зростанням взаємозв'язків економіки, політики та війни набувають більш складного характеру.

Істотний вплив на ці взаємозв'язки мають три фактори:

- 1) зміна світової геополітичної обстановки;
- 2) удосконалення засобів збройної боротьби (ядерної зброї та ракетної техніки, високоточної зброї);
- 3) зрушення у характері сучасних війн та конфліктів.

У зазначених умовах конфігурація регіональних утворень і центрів сили буде неминуче змінюватися. При цьому зіткнення політичних та економічних інтересів окремих країн, регіонів не завжди можна буде знівелювати за столом переговорів або шляхом втручання міжнародних інститутів. Світовий історичний досвід свідчить, що між найпотужнішими центрами сили неминуче виникають вузли протиріч, вирішення яких інколи можливе лише з використанням військової сили. Цей тиск не можна і сьогодні виключити з арсеналу методів вирішення політичних та економічних протиріч, захисту політичних та економічних інтересів, а також задоволення економічних потреб.

Очевидно, що при цьому пізнання законів взаємозв'язку війни, політики та економіки має сформулювати теоретичну основу для практичної діяльності зміцнення збройних сил держави, використання цього впливу на забезпечення економічної безпеки своєї країни. У результаті мають бути сформовані науково обґрунтовані вимоги стратегії до національного господарства, а також визначено основні напрями їх реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження

Вступ людства у XXI століття характерний трансформаційними процесами, що відбуваються у сучасному світі. Формування нової геополітичної, економічної та стратегічної реальності супроводжується переходом від біполярної до багатополісної екосистеми. Це зумовлює зростання загроз політичного, економічного, соціального, екологічного, інформаційного та військового характеру. Водночас загострюється міжнародна конкуренція за контроль над природними, технологічними, людськими та інформаційними ресурсами, ринками збуту та стратегічно важливими регіонами. Економіка характерна багатостороннім впливом на розвиток збройних сил, форми і методи збройної боротьби, характер війни, зокрема можливості її «локалізації», тривалості, перебігу і результату.

Економіка є матеріально-технічною основою війни. Рівень розвитку національного господарства впливає на виробництво озброєння, технічних засобів ведення бойових дій, функціонування транспортної системи, логістичних процесів, а також модернізацію інфраструктури, необхідної для забезпечення діяльності збройних сил. Важливими аспектами також є підвищення продуктивності праці та професійна підготовка кадрів у військово-промисловому комплексі. Економічний розвиток безпосередньо впливає на вдосконалення засобів збройної боротьби, що водночас визначає еволюцію військової справи та стратегічного мистецтва. При цьому економіка відіграє роль одного з ключових чинників, що приховано або відкрито формують суперечності, які можуть призводити до конфліктів між соціальними групами, державами та їх коаліціями.

Необхідною передумовою впровадження нових технічних засобів служить перехід від експериментального до серійного та масового виробництва, що повністю визначається економічними можливостями країни. Це пов'язано насамперед із певними витратами, освоєнням відповідної технології. При цьому безпосередні причини воєн та військових конфліктів зароджуються у політичних колах, а коріння конфліктів та антагонізмів обумовлюється економічними мотивами. Політика пронизує весь зміст війни, що знаходить своє вираження у політичних цілях та характері війни. Політика накладає вирішальний відбиток на зміст, характер, форми і методи збройної боротьби. Проте вона, у свою чергу, залежить від розстановки військово-політичних сил, економічного потенціалу протиборствующих

сторін та рівня озброєння. У реальній дійсності силові прагнення є своєрідним синтезом військової сили, технологічного розвитку, економічних ресурсів, географічного положення.

Економічна боротьба за ресурси стали ключовим чинником, що спричинив дві світові війни. Взаємозв'язок між економікою та війною, який опосередковується політикою, залишається актуальним і сьогодні. Варто відзначити ще один важливий аспект: економічний фактор став невід'ємною складовою війни як особливого суспільного стану та складного соціально-політичного явища.

Економічний потенціал держави безпосередньо впливає на її військову доктрину, стратегічні концепції та оперативні плани. Водночас підготовка країни до можливого збройного протистояння визначає її економічну стратегію, адаптацію господарства до функціонування у воєнний період, а також плани матеріально-технічного забезпечення збройних сил. У зв'язку з цим військово-суперництво дедалі більше переходить у площину військово-економічного протистояння, що має значний вплив на розвиток національних економік країн-учасниць конфлікту. Таким чином, аналізуючи взаємозв'язок між війною, політикою та економікою, необхідно враховувати не лише визначальний вплив економічних чинників на політичні рішення та характер війни, але й роль військових стратегічних орієнтирів у формуванні економічних потреб та пріоритетів збройних сил.

Також аспектом взаємозв'язку війни політики та економіки є те, що економічна боротьба в сучасній війні все тісніше поєднується і переплітається з іншими формами боротьби – організаційною, дипломатичною, інформаційною, ідеологічною, міжнаціональною, а форми та методи економічної боротьби все тісніше переплітаються з формами та методами збройної боротьби. Як основні напрями економічної боротьби можна назвати:

- економічну розвідку;
- боротьбу за ринки продукції стратегічного призначення, стратегічної сировини, продовольства, збуту озброєння, та військової техніки (далі ОВТ) та військово-промислових технологій, а також інших товарів, послуг та технологій;
- суперництво у сфері військово-економічних приготувань (виробництва та закупівлі ОВТ, мобілізаційної підготовки економіки);
- підлив економічного потенціалу противника та захист власної економічної бази та інфраструктури.

У загальній системі взаємовідносин між війною та економікою особливе місце належить сфері військової організації та військового управління, військової стратегії. Вона є органічною єдністю політичних, матеріальних, організаційних чинників у сфері військового управління та військової діяльності.

Стратегія – найвища галузь військового мистецтва; її зв'язки з економікою мають конкретний характер. Вони мають розглядатися через призму безпосередньої організації війни, комплексу основних практичних заходів, які необхідні для досягнення військово-політичних цілей. Основні завдання, що стоять перед стратегією, тісно пов'язані з економікою. Вони не можуть бути успішно вирішені без урахування матеріальних можливостей сторін, без глибокого економічного обґрунтування стратегічних планів, без матеріально-технічного забезпечення збройних сил, практичної реалізації завдань, що стоять перед ними.

Водночас стратегія вносить у розвиток певні корективи. Стратегія «примушує» економіку «приспосовуватися» до потреб війни, мобілізує ресурси створення міцних основ її успішного ведення.

Стратегія підпорядкована політиці, є засобом досягнення політичних цілей війни. Політика впливає на загальний характер стратегії, визначає її цілі й завдання, зумовлює вибір найоптимальніших засобів і методів ведення операцій та війни загалом. І оскільки політику породжують певні економічні умови, інтереси, протиріччя, до того ж стратегія, «обслуговуючи» політику, реалізує, зрештою, інтереси тих військово-політичних сил та соціальних груп, чії позиції обстоюються збройним насильством. Стратегія спирається на діагностику економічних можливостей при розробці планів війни та способів її ведення. Будь-яке стратегічне рішення покликане спиратися на облік стану своєї економіки, всебічну оцінку співвідношення як військових, так й економічних (особливо військово-економічних) сил сторін. У сучасних умовах нестабільності підприємству пропонується розробити комплекс стратегічних заходів і принципів, яких необхідно дотримуватися, щоб виробничо-господарська діяльність була ефективною. Стратегія економічної безпеки має бути спрямована на усунення ризиків, спричинених військовою агресією, та вирівнювання економічних переваг, а саме – пошук центрів зростання та управління доступом до глобальних ринків за допомогою відповідального інвестування в економіку України [15].

Отже, організація, структура та система комплектування збройних сил, а також більшість елементів військового будівництва, залежать від кількості і якості військової техніки та рівня підготовки кадрів. Зміни у створенні, структурі, нормативи забезпеченості залежать від обсягів поставок, серійності виробництва, надійності коопераційних зв'язків. Таким чином, стан економіки, її можливості щодо забезпечення збройних сил матеріальними та іншими ресурсами безпосередньо знаходять своє відображення у формах стратегічних дій, характері операцій, успішній реалізації стратегічних планів.

Завдання, що висуваються політикою та стратегією перед військовим сектором економіки (військовою промисловістю, військовими науково-дослідними та дослідно-конструкторськими розробками (НДДКР), підготовкою кадрів, військовою інфраструктурою), постійно уточнюються та коригуються.

Водночас можна сформулювати деякі загальні вимоги до економіки, зумовлені потребами військової стратегії. Вони полягають у тому, щоб:

- забезпечувати пріоритетний розвиток військових галузей та військових НДДКР;
- проводити підготовку до мобілізаційної перебудови економіки у разі війни;
- сприяти розвитку комунікацій та інфраструктури;
- підвищувати стійкість економіки, її здатність функціонувати в умовах воєнного часу;
- забезпечувати стійкість управління та надійне надходження інформації.

Ці та подібні вимоги стають більш жорсткими та категоричними за умов війни.

Війна зумовлює переведення ресурсів на потреби бойових дій. Економіка повинна бути готова витримати високу напругу, підтримуючи максимальний рівень та безперервність виробництва. Можна послатися на тривалу війну між Іраном та Іраком, економіка яких була перебудована та підпорядкована забезпеченню здатності ведення війни. Відповідні проблеми під час війни вирішуються на рівні мікроекономіки (залучення додаткової робочої сили, зміна режиму робочого часу, організація НДДКР), на макрорівні (контроль за цінами, стримування інфляції, перебудова інвестицій), а також на рівні міждержавних відносин (збереження імпорто-експортних зв'язків) При цьому головною проблемою за умов війни стає проблема управління національним господарством. Розширення повноважень та контролю з боку держави (ціни, зарплата, розподіл ресурсів) зазвичай поєднується зі стимулюванням приватної господарської діяльності, заохочення підприємницької ініціативи, впровадження нових методів управління, що сприяють зростанню військового виробництва. Важливе значення також має облік економічного чинника щодо військово-політичних цілей війни. Очевидно, що військово-політичні цілі війни визначаються її характером, масштабами та тривалістю воєнних дій. Однак військово-політичні цілі можуть бути обмежені, якщо країна не має достатніх економічних ресурсів (матеріальних, сировинних, енергетичних, людських).

Причини, завдяки яким посилюється взаємозв'язок економічного та військового чинників, економіки та стратегії, зумовлюють зростаючу роль військово-економічних знань, вивчення економіки війни, її економічних аспектів. Предметом військової економіки як одного з розділів військової науки стає дедалі ширше коло проблем.

Військово-економічна наука (військова економіка) вивчає економічні процеси та взаємини, що виникають у зв'язку з підготовкою, веденням воєн та їх локалізацією, запобіганням. Наприклад, вона розглядає процеси мобілізаційної перебудови економіки, систему організації та структуру військового виробництва, характер військових потреб, способи їхнього фінансування.

Водночас її цікавлять проблеми оптимізації військового виробництва, узгодження (поєднання) військового та цивільного виробництва, питання конверсії військового сектору, визначення розмірів, динаміки військових витрат. Військово-економічна наука – це економіка війни, економіка роззброєння, пошуків оптимізації рівнів військово-економічних витрат.

У літературі є два підходи до визначення предмета військової економіки.

Один підхід, ширший, виходить з того, що військово-економічна наука розглядає загальну систему взаємин між війною та економікою, включаючи питання управління господарством в умовах війни, виявлення причин і характеру воєн, якщо вони пов'язані з впливом економічних факторів.

Інший прагне вкрай звузити сферу інтересів військової економіки. На думку його прихильників, військова економіка покликана займатися переважно вивченням питань постачання та технічної організації тилу, розподілу та використання матеріальних ресурсів на запит збройних сил. Наявність крайніх позицій певною мірою пояснюються «стиковим» характером військової економіки, яка перебуває на перетині інтересів низки галузей знань – військової науки, політології, соціальних, правових дисциплін, і тісно стикається з іншими галузями знань. Кількість акцентів впливу і взаємин війни та економіки різко зросла. Економіку в умовах активної фази війни «цікавить» насамперед військовий сектор національного господарства (галузі військового виробництва, військової промисловості) й функціонування економіки загалом. Наприклад, вивчення проблеми мобілізації економіки торкається майже всіх сфер національного господарства. Актуалізувалися проблеми оптимізації управління і навіть обмеженості виробничих, фінансових, людських ресурсів. Загострилася проблема екології.

Необхідність задоволення військових потреб держави у продуктах (товарах та послугах) матеріального та духовного виробництва визначає проблематику досліджень військової економіки, яка стає все більш розгалуженою. У результаті предметом вивчення військової економіки виступає теорія та практика економічного забезпечення військових потреб держави.

У військової економіці та військовій науці загальної предмет дослідження – війна. Проте об'єктом вивчення військової економіки також є національне господарство у взаємозв'язку з війною. Результати та висновки військово-економічної науки мають безпосередній вихід на практику. Військова економіка

виробляє рекомендації щодо найбільш доцільної економічної політики у галузі військового будівництва, у вирішенні питань всебічного забезпечення військових (оборонних) завдань.

Отже, можна підсумувати, що військова економіка є наукою, яка досліджує способи, форми та методи економічного забезпечення збройних конфліктів і війни загалом, а також принципи та механізми ефективного використання матеріальних, фінансових і людських ресурсів для забезпечення національної безпеки. Розглянемо військову економіку як особливий сектор національного господарства, що займається економічним забезпеченням збройних сил. Вона є специфічною складовою економічної системи держави, орієнтованою на підготовку до ведення війни та задоволення військово-економічних потреб країни та її армії. Формування цього сектору зазвичай починається ще у мирний час, але під впливом воєнних обставин він розширюється та адаптується до нових умов. Військова економіка традиційно розглядається з урахуванням ключових етапів війни.

Зважаючи на історичний досвід, можна виділити кілька стадій її розвитку. Початковий етап характеризується адаптацією економічної системи до умов воєнного часу. Другий етап передбачає активну мобілізацію економічних ресурсів та розширення військового виробництва. На третьому етапі відбувається максимальне навантаження економічних потужностей, що супроводжується значними диспропорціями та економічними суперечностями. Завершальним є період конверсії, коли військове виробництво поступово переорієнтовується на мирні потреби. Економічне забезпечення збройних сил охоплює всі сфери держави – від політичного устрою, матеріальних і трудових ресурсів до промисловості, сільського господарства, транспорту, зв'язку, науки та культури. Водночас військова економіка є ключовою матеріальною основою обороноздатності країни. У широкому сенсі військова економіка включає сукупність матеріальних, людських, фінансових та науково-технічних ресурсів, що використовуються як для формування економічного потенціалу оборони у мирний час, так і для забезпечення військових дій. Національна економіка виступає непрямую матеріальною базою для ведення війни. Незважаючи на стереотипне уявлення, українська промисловість перезапустилась на старій індустріальній та кадровій базі і працює на межі можливого. За прямими статтями військового виробництва зростання випуску становить 70–90%, за опосередкованими галузями – від 10% до 100% [12].

Військовій економіці як складовій частині національного господарства держави притаманні основні, корінні властивості, характерні для всієї економіки суспільства. Водночас військова економіка як особлива, специфічна частина національного господарства, має дуже складну структуру.

Сучасна військова економіка має кілька основних структурних видів: функціональну, відтворювальну, галузеву та територіальну. Функціональна структура військової економіки відображає її як відносно автономну підсистему, що діє в межах національного господарства країни. Вона складається з трьох ключових елементів військового виробництва.

Перший елемент – це безпосередньо військове виробництво (ВВВ). У рамках ВВВ здійснюється виготовлення усіх видів військової продукції, яка надходить до збройних сил та значною мірою визначає їхню технічну оснащеність і боєздатність. Власне військове виробництво є основним фактором, що формує кінцеві результати діяльності військової економіки, включаючи номенклатуру, обсяг, якість військової продукції та її бойову ефективність. Продукція власного військового виробництва, що є кінцевою військовою продукцією, задовольняє специфічні потреби суспільства завдяки своїм унікальним характеристикам, які відрізняють її від товарів загального призначення. Принципова відмінність полягає у характері використання кінцевої військової продукції. Кінцева військова продукція використовується як безпосередній матеріальний фактор насильства в ході війни, в процесі збройної боротьби. Це – її головне функціональне призначення. Крім того, вона широко використовується і в процесі бойової підготовки збройних сил у мирний час.

Кінцева військова продукція охоплює широкий асортимент і різноманітну номенклатуру. Наприклад, у США кількість найменувань товарів військового призначення сягає кількох мільйонів.

Другим ключовим елементом функціональної структури військової економіки є виробництво предметів народного вжитку (ПНВ). Його основне призначення – забезпечення трудових ресурсів військової економіки товарами широкого споживання, необхідними для їх відтворення. Функціонування військової економіки тісно пов'язане з аграрним сектором, а також з галузями харчової та легкої промисловості. Ці галузі формують основу для виробництва товарів народного споживання, без яких неможливо забезпечити робітників, які працюють на потреби армії.

Третім складником функціональної структури військової економіки є виробництво засобів виробництва (ВЗВ), необхідних для відновлення використаних у військовому виробництві ресурсів. ВЗВ є матеріальною основою виробничої діяльності військової економіки. Продукція цього сектору представлена знаряддями та предметами праці, які безпосередньо або опосередковано беруть участь у створенні кінцевої військової продукції.

Сучасна військова економіка споживає значні обсяги засобів виробництва. Відокремлення процесу створення кінцевої військової продукції зумовлює особливі вимоги до якості виробничих засобів. Підприємства оборонної промисловості застосовують складне обладнання, таке як високоточні верстати, ковальсько-пресове устаткування, контрольно-вимірвальні прилади. Деякі види знарядь

праці мають вузькоспеціалізоване технологічне призначення і можуть використовуватися лише у військовому виробництві. У зв'язку з цим у першому підрозділі соціального виробництва виокремлюють галузі та підприємства, що спеціалізуються на випуску засобів виробництва для військової економіки.

Військова економіка пред'являє великий попит на предмети праці, зокрема конструкційні матеріали, різноманітні види сировини, паливо та інші основні й допоміжні ресурси. Якість, надійність та бойова ефективність кінцевої військової продукції значною мірою залежать від характеристик, використаних у виробництві матеріалів.

У міру зростання масштабів військової економіки коло предметів праці, що залучаються, постійно розширюється.

Відтворювальна структура військової економіки знаходить втілення у виробництві, розподілі, обміні та споживанні проміжної та кінцевої військової продукції і є не тільки частиною національного господарства, а й як складовою єдиного процесу відтворення суспільного продукту, ресурсів і відповідних виробничих відносин.

Рух товарної маси військового призначення за фазами соціального відтворення призводить до появи спеціальних, специфічних відносин і пропорцій. Своє матеріально-речове вираження знаходять у виробництві та обміні кінцевої військової продукції, необхідної відтворення трудових ресурсів військової економіки, засобів виробництва, що використовуються у виробництві.

Функціональна структура пов'язана з її відтворювальною складовою. Взаємодія цих двох компонентів забезпечує ефективне функціонування економічної системи в умовах оборонних потреб. Функціональна структура відображає сукупність елементів, спрямованих на забезпечення обороноздатності країни, включаючи планування, організацію, управління та контроль за використанням ресурсів. Вона охоплює такі сфери, як виробництво військової техніки, постачання озброєння, матеріально-технічне забезпечення військових формувань, а також мобілізацію ресурсів у кризових ситуаціях. Відтворювальна структура своєю чергою відповідає за постійне оновлення і розвиток ресурсної бази, необхідної для функціонування військової економіки. Зв'язок між цими двома структурами є ключовим фактором стійкості військової економіки. Функціональна структура забезпечує практичну реалізацію завдань, покладених на оборонний сектор, тоді як відтворювальна структура створює умови для довгострокового підтримання оборонного потенціалу. Таким чином, їх гармонійна взаємодія сприяє досягненню стратегічних цілей національної безпеки.

Галузева структура військової економіки відображає процес залучення різних секторів національного господарства до забезпечення підготовки та ведення війни, а також процеси спеціалізації та кооперації у військовому виробництві. Ефективний розвиток сучасної військової економіки значною мірою залежить від високого рівня розвитку ключових галузей народного господарства, зокрема паливно-енергетичної, машинобудівної та аграрно-промислової, а також від розвитку військово-промислового комплексу. Ступінь завершеності галузевої структури військової економіки визначає її спроможність до поточного виробництва та мобілізаційної діяльності, зокрема щодо обсягу виробництва та асортименту військової продукції. Залежно від охоплення виробництва сучасних засобів збройної боротьби галузева структура військової економіки може бути повноцінною, що задовольняє усі запити, або обмеженою.

Повна галузева структура військового виробництва дозволяє країні випускати всі необхідні види військової продукції у достатніх обсягах, що є ключовим фактором для оснащення та модернізації всіх видів збройних сил, а також підтримки їхньої боєготовності. Така структура характерна для держав із потужним економічним та військово-промисловим потенціалом, високим рівнем розвитку науки й техніки, а також наявністю кваліфікованих кадрів. Обмежена галузева структура військового виробництва не дає змоги створювати повний спектр сучасної військової продукції, що ускладнює технічне оснащення збройних сил та може обмежувати їхні можливості. Водночас ця обмеженість є відносною, оскільки країна може компенсувати нестачу певних видів продукції шляхом військово-економічної інтеграції з іншими державами. Для повного розуміння військової економіки важливо враховувати її територіальну структуру, яка відображає просторовий розподіл економічних потужностей та визначає стійкість і вразливість національного господарства, зокрема у воєнний час. Дослідження територіальної структури військової економіки може охоплювати як окремі регіони країни, так і економічну систему коаліції держав. Територіальна структура військової економіки загалом є відносно стабільною, оскільки формується під впливом об'єктивних чинників, таких як географічне розташування виробничих потужностей, доступність сировинних і паливно-енергетичних ресурсів.

Військовій економіці як об'єктивній реальності притаманний ряд стійких, суттєвих зв'язків, що постійно повторюються, які виступають як закони та закономірності її виникнення, розвитку та функціонування. Знання законів та закономірностей військової економіки дозволяє виявити внутрішні протиріччя, властиві воєнній економіці, характерні риси її розвитку, визначити сильні та слабкі сторони. Крім того, вивчення цих законів та закономірностей має важливе значення при визначенні та конкретизації планів військового будівництва. Як об'єктивну умову, що дозволяє виявити і сформулювати військово-економічні закони, виступає процес оптимізації військової економіки, спрямований на задоволення військово-економічних потреб держави. Одним із масових явищ стає виробництво

додаткового продукту для військових потреб. Це об'єктивне явище носить стійкий, постійно повторюваний характер і постає як закон виникнення, розвитку та функціонування військової економіки.

Сутність цього закону полягає в тому, що він визначає поділ додаткового продукту, створеного у суспільстві, на дві частини. Одна частина додаткового продукту використовується у мирних, цивільних цілях, тоді як інша спрямовується на задоволення військових потреб суспільства. При цьому продукція, що спрямовується на військові потреби, за своєю матеріальною формою значно відрізняється від тієї, що використовується у мирний час. Військовий додатковий продукт має відповідати реальним вимогам військового виробництва та особливостям ведення збройної боротьби. Обсяг ресурсів, спрямованих на військові цілі, визначає масштаби виробництва військової продукції, її якість і ефективність.

Формування функціональної структури військової економіки відбувається під впливом закону виробництва додаткового продукту для військових потреб. Вона охоплює всі зв'язки та відносини між військовим виробництвом і загальною економічною системою держави, зокрема й механізми управління. Власне військове виробництво (ВВВ) є основним виконавцем цього закону, адже саме воно створює матеріальні цінності, які безпосередньо відповідають потребам ведення збройної боротьби. Відповідно, на його основі встановлюється баланс між військовою та цивільною економікою, формується галузева структура оборонної промисловості, а також здійснюється розподіл трудових, матеріальних і фінансових ресурсів держави.

Обсяг виробництва додаткового військового продукту визначається політичним курсом країни та загальним станом її військової економіки. Максимального рівня він досягає у воєнний час, коли забезпечення військових потреб стає пріоритетним завданням національного виробництва. Дія цього закону є ключовою ознакою, яка виокремлює військову економіку з загальної структури господарства держави, демонструючи її принципову відмінність від мирної економіки. Окрім того, на функціонування військової економіки впливають закони політики та війни. Унаслідок їхньої взаємодії формуються закономірності розвитку військової економіки, що відображають взаємозв'язок між економічними процесами та військовими потребами.

Закони та закономірності розвитку військової економіки визначають основні принципи військово-економічної діяльності, серед яких найважливішими є:

- відповідність обсягів і характеру військового виробництва реальним військовим потребам;
- оптимальне співвідношення між військовим та цивільним виробництвом;
- ефективність організаційних форм військово-господарського управління відповідно до рівня розвитку військової економіки, характеру, масштабів та структури військових потреб;
- поєднання превентивного накопичення матеріальних запасів із можливістю швидкого розгортання масового військового виробництва у разі початку війни.

Висновки та перспективи подальших розвідок

У сучасних умовах взаємозв'язок між війною, політикою та економікою став ще тіснішим. Економіка відіграє ключову роль у підготовці та матеріальному забезпеченні ведення бойових дій. Саме тому національне господарство має бути завчасно підготовлене до можливих воєнних викликів та забезпечення власних збройних сил. Глибоке розуміння законів військової економіки, їхнє правильне застосування та врахування закономірностей, що впливають на її функціонування, сприяють оптимальному розвитку цього специфічного сектору економіки. Зазначені концептуальні принципи військово-економічної діяльності, якщо ними послідовно керуватися під час сучасної трансформації військово-економічного потенціалу України, дають змогу ефективно задовольняти оборонні матеріальні та фінансові потреби держави, надійно економічно забезпечувати збройний захист країни.

Література

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T150389?an=428>.
2. Boyarchuk D., Dabrowski M. The Ukrainian war economy. BRUEGEL. Веб-сайт. URL: <https://www.bruegel.org/working-paper/ukrainian-war-economy>.
3. Богдан Т. Фінансово-економічні наслідки війни. LB.UA. Веб-сайт. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoeconomichni_naslidki.html.
4. Samoiliuk M. Ukraine War Economy Tracker. Centre for Economic Strategy. Веб-сайт. URL: <https://ces.org.ua/en/tracker-economy-during-the-war/>.
5. Matuszak S. A struggle to survive. Ukraine's economy in wartime. Centre for Eastern Studies (OSW) Веб-сайт. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2022-10-18/a-struggle-to-survive-ukraines-economy-wartime>.
6. Zamlynskyi V., Tatarchuk B. Business management in Ukraine under the conditions of martial state. Sustainable Development: Modern Theories and Best Practices: Materials of the Monthly International Scientific and Practical Conference (April 28-29, 2023) / Gen. Edit. Olha Prokopenko, Tallinn: Teadmus OÜ, 2023, 210 p. pp.37-44 URL: https://api.teadmus.org/storage/published_books/monthly_thesis_book_04_2023/book.pdf.
7. Åslund A. Ukraine's wartime economy is performing surprisingly well. Atlantic Council. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraines-wartime-economy-is-performing-surprisingly-well/>.

8. Shevchuk A. How global industrial giants develop production in Ukraine during the war. GMK center. Веб-сайт. URL: <https://gmk.center/en/posts/how-global-industrial-giants-develop-production-in-ukraine-during-the-war/>.
9. Україна. Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення. Лютий 2022 – Лютий 2023. Березень 2023, Світовий Банк, Уряд України, Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй. 164 с.
10. Обух В. Що сприяє економічній стійкості України під час війни за Незалежність. Укрінформ. Веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3751995-so-spriae-ekonomichnij-stijkosti-ukraini-pid-cas-vijni-za-nezaleznist.html>.
11. Concept Of Ukraine's Reconstruction. Transparency International Ukraine. URL: <https://ti-ukraine.org/en/project/reconstruction-of-ukraine/>.
12. Куц О. Економіка війни: чому ми досі не на «воєнних рейках» і як на них стати. Укрінформ. Веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3825972-ekonomika-vijni-comu-mi-dosi-ne-na-voennih-rejках-i-ak-na-nih-stati.html#>
13. Ellyatt H. With hopes of victory fading, Ukraine's war against Russia could get even harder in 2024. CNBC. Веб-сайт. URL: <https://www.cnbc.com/2023/12/26/what-could-happen-in-the-russia-ukraine-war-in-2024.html>.
14. Sempere C. M. El papel de la tecnología en los recientes conflictos de Ucrania y Gaza. Una valoración inicial. Publicado el 08 Feb 2024. Real Instituto Elcano. URL: <https://www.realinstitutoelcano.org/analisis/el-papel-de-la-tecnologia-en-los-recientes-conflictos-de-ucrania-y-gaza-una-valoracion-inicial/>.
15. Замлинський В., Толкачова Г., Ігуменцева Н. (2023). Зміцнення економічної безпеки підприємств шляхом стратегічного управління ризиками в умовах невизначеності. *Modeling the development of the economic systems*, № 3, С. 186–196. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-9-25>.
16. Соколи І. І., Буковський О. О., Чубка Р. М., Сенчук І. І. Управління стратегічними ризиками в умовах непередбачуваності: досвід України. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 3. С. 285 – 292.

References

1. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 No. 389-VIII [On the legal regime of martial law: Law of Ukraine dated May 12, 2015, No. 389-VIII]. Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/T150389?an=428>.
2. Boyarchuk, D., & Dabrowski, M. (n.d.). The Ukrainian war economy. BRUEGEL. Available at: <https://www.bruegel.org/working-paper/ukrainian-war-economy>.
3. Bohdan, T. (n.d.). Finansovo-ekonomichni naslidky viiny [Financial and economic consequences of the war]. LB.UA. Available at: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finasovoekonomichni_naslidki.html.
4. Samoiliuk, M. (n.d.). Ukraine War Economy Tracker. Centre for Economic Strategy. Available at: <https://ces.org.ua/en/tracker-economy-during-the-war/>.
5. Matuszak, S. (2022). A struggle to survive. Ukraine's economy in wartime. Centre for Eastern Studies (OSW). Available at: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2022-10-18/a-struggle-to-survive-ukraines-economy-wartime>.
6. Zamlynskyi, V., & Tatarchuk, B. (2023). Business management in Ukraine under the conditions of martial state. In O. Prokopenko (Ed.), *Sustainable Development: Modern Theories and Best Practices: Materials of the Monthly International Scientific and Practical Conference (April 28-29, 2023)* (pp. 37–44). Tallinn: Teadmus OÜ. Available at: https://api.teadmus.org/storage/published_books/monthly_thesis_book_04_2023/book.pdf.
7. Åslund, A. (2023). Ukraine's wartime economy is performing surprisingly well. Atlantic Council. Available at: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraines-wartime-economy-is-performing-surprisingly-well/>.
8. Shevchuk, A. (n.d.). How global industrial giants develop production in Ukraine during the war. GMK Center. Available at: <https://gmk.center/en/posts/how-global-industrial-giants-develop-production-in-ukraine-during-the-war/>.
9. Svitovyi Bank, Uriad Ukrainy, Yevropeyskyi Soiuz, & Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii. (2023, March). *Ukraina. Shvydka otsinka zavdanoi shkody ta potreb na vidnovlennia. Liutyi 2022 – Liutyi 2023* [Ukraine. Rapid damage and recovery needs assessment. February 2022 – February 2023].
10. Obukh, V. (2023). Shcho spryiaie ekonomichnii stijkosti Ukrainy pid chas viiny za Nezalezhnist [What contributes to Ukraine's economic resilience during the war for independence]. Ukrinform. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3751995-so-spriae-ekonomichnij-stijkosti-ukraini-pid-cas-vijni-za-nezaleznist.html>.
11. Transparency International Ukraine. (n.d.). Concept of Ukraine's reconstruction. Available at: <https://ti-ukraine.org/en/project/reconstruction-of-ukraine/>.
12. Kushch, O. (2023). Ekonomika viiny: chomu my dosi ne na "voiennykh reikakh" i yak na nykh staty [The economy of war: Why we are still not on "wartime rails" and how to get there]. Ukrinform. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3825972-ekonomika-vijni-comu-mi-dosi-ne-na-voennih-rejках-i-ak-na-nih-stati.html>.
13. Ellyatt, H. (2023). With hopes of victory fading, Ukraine's war against Russia could get even harder in 2024. CNBC. Available at: <https://www.cnbc.com/2023/12/26/what-could-happen-in-the-russia-ukraine-war-in-2024.html>.
14. Sempere, C. M. (2024). El papel de la tecnología en los recientes conflictos de Ucrania y Gaza. Una valoración inicial [The role of technology in the recent conflicts in Ukraine and Gaza. An initial assessment]. Real Instituto Elcano. Available at: <https://www.realinstitutoelcano.org/analisis/el-papel-de-la-tecnologia-en-los-recientes-conflictos-de-ucrania-y-gaza-una-valoracion-inicial/>.
15. Zamlynskyi, V., Tolkachova, H., & Ihumentseva, N. (2023). Zmitsnennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv shliakhom stratehichnoho upravlinnia ryzykamy v umovakh nevyznachenosti [Strengthening the economic security of enterprises through strategic risk management in conditions of uncertainty]. *Modeling the Development of Economic Systems*, No. 3, pp. 186–196. <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-9-25>.
16. Sokoly, I. I., Bukovskiy, O. O., Chubka, R. M., & Senschuk, I. I. (2023). Upravlinnia stratehichnymy ryzykamy v umovakh neperedbachuvanosti: dosvid Ukrainy [Strategic risk management in conditions of unpredictability: The experience of Ukraine]. *Ukrainskyi Zhurnal Prykladnoi Ekonomiky ta Tekhniky*, Vol. 8, No. 3, pp. 285–292.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2024 р.